

УДК 811.161.2:2(06)

Н.В. ПУРЯЄВА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: puriajeva123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

VI МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНЬСЬКА МОВА І СФЕРА САКРАЛЬНОГО»

23—24 жовтня 2025 року в м. Києві відбулася VI Міжнародна конференція «Українська мова і сфера сакрального», організаторами якої цього року стали Інститут української мови НАН України, Київська православна богословська академія та Мовознавча комісія Наукового товариства імені Шевченка. У конференції взяли участь близько 50 дослідників із провідних наукових установ та закладів вищої освіти України (Київ, Львів, Харків, Житомир, Луцьк, Дрогобич, Умань, Кривий Ріг), науково-освітніх установ Польщі, Австрії, Канади та США.

Конференція «Українська мова і сфера сакрального» була заснована у 2007 році за ініціативи Інституту української мови НАН України та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича для актуалізації у вітчизняній лінгвістиці та загалом гуманітаристиці проблематики мови церкви, сакрального в мовленні, а також питань, пов'язаних із біблійними та літургійними перекладами, церковнослов'янською та українською релігійною мовною традицією.

Від заснування конференція стала платформою для обговорення різноманітних аспектів взаємодії мови та релігійної практики, об'єднавши дослідників таких наукових галузей, як мовознавство, літературознавство, богослов'я та культурологія, а також перекладознавців та перекладачів-практиків. Вона сприяє системному осмисленню ролі мови в конструюванні релігійної свідомості українців та збереженню їхньої культурної спадщини.

Цитування: Пуряєва Н.В. (2025). VI Міжнародна конференція «Українська мова і сфера сакрального». *Українська мова*, 4 (96), 108—115.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Цього року основна тематика конференції була зосереджена навколо таких проблем: церковнослов'янська мова української редакції, її визначальні фонетичні, морфологічні, лексичні й акцентні риси та роль у постанні української духовної і книжної традиції; церковно-релігійна писемність XVI—XVIII ст. як джерело становлення норм української літературної мови; проблеми перекладу біблійних і богослужбових текстів. Значну увагу зосереджено на аналізові релігійної лексики, інших мовних засобів вираження сакральної семантики, а також на характеристиці релігійного дискурсу як складника сучасної комунікативної системи української мови.

Із привітальним словом до учасників конференції звернулися директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор **П.Ю. Гриценко**, проректор із наукової роботи Київської православної богословської академії доктор наук із богослов'я, професор протоірей **Віталій Ключ**, голова Мовознавчої комісії НТШ доктор філологічних наук, професор **Г.М. Дидик-Меуш**, засновники і багатолітні організатори конференції доктори філологічних наук, професори **М.С. Скаб** та **М.В. Скаб**. Вони наголосили на тому, що українська культура й писемність формувалися в лоні християнської традиції, яка стала визначальним чинником у становленні мовної, книжної та духовної спадщини України. Ця спадщина потребує сьогодні системного вивчення, переосмислення та повернення до сучасного гуманітарного дискурсу, а координації зусиль українських науковців у цьому напрямку має сприяти, зокрема, систематична конференція «Українська мова і сфера сакрального».

Більшість доповідей пленарного засідання було присвячено національній концепції церковнослов'янської мови, що полягає передусім у ствердженні та науковому обґрунтуванні її окремої української редакції. Це передбачає виявлення її специфічних фонетичних, морфологічних, синтаксичних та акцентологічних ознак, окреслення канону джерел, популяризації як самобутнього і повноцінного явища слов'янської церковно-мовної традиції, що має важливе значення для національної ідентичності та духовної культури України.

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор **В.М. Мойсієнко** (Житомир) у доповіді «*Церковнослов'янська мова і розвиток української писемності*» на основі корпусного зіставлення регіональних редакцій аргументовано засвідчив, що лише незначний відсоток мовних ознак (переважно фонетико-морфологічних та графічних) відрізняють одну редакцію від іншої. Це вимагає від лінгвістів-істориків визначення сталого набору ознак української редакції, який матиме значущість для переконливої мовної атрибуції текстів, їх датування та виявлення шляхів поширення. Дослідник також наголосив на провідній ролі Києва як одного з перших скрипторіальних осередків на давньоруській території, які відтак поширювалися на інші землі Руси.

Доктор філологічних наук, професор **Г.М. Насенко** (Київ, Україна / Лодзь, Польща) у доповіді «*Руська редакція церковнослов'янської мови — до визначення ознак*» зосредила увагу на Супрасльському збірнику Матвія Десятого

1507 року, пам'ятці пізньої церковнослов'янської традиції, лінгвістичний аналіз якої засвідчив, що церковнослов'янська мова цього хронологічного періоду не була статичною: вона розвивалася в постійній взаємодії з місцевими книжними традиціями, зазнавала наддіалектних і регіональних впливів. Дослідниця не лише виявила ознаки різнотипних мовних впливів у досліджуваному джерелі, але й запропонувала їх стратифікацію, чітко розмежувавши інтерфемери, пов'язані з другим південнослов'янським впливом, традицією київського (власне українського) ізводу церковнослов'янської мови та проникненням елементів книжної простої та народнорозмовної мов.

Доктор філологічних наук, професор **Л.П. Гнатюк** (Київ) у доповіді *«Воскресні богослужіння київського Октоїха 1629 року як джерело дослідження акцентуаційної специфіки української редакції церковнослов'янської мови»* комплексно проаналізувала систему наголосу в цій пам'ятці, виявивши низку особливостей, притаманних українській редакції церковнослов'янської мови. На основі зіставлення акцентних форм київського Октоїха 1629 року з формами паралельних джерел московської редакції вона продемонструвала стабільні розбіжності в наголошуванні лексем, які свідчать про глибоке проникнення української народної акцентуаційної норми в богослужбовий книжний текст, що зумовило визначальні риси української церковної вимови.

Доктор габілітований, професор **М. Мозер** (Відень, Австрія) у доповіді *«Ще раз про церковнослов'янську мову української редакції середини XVIII ст.»* на основі аналізу різножанрових творів слов'янонурською мовою Мануїла Козачинського виокремив і детально схарактеризував відтворені в них її системні ознаки: особливості відмінювання, уживання дієслівних форм, варіантів кінцевих флексій та усталених графічних норм, які засвідчують специфіку мовної практики українських книжників середини XVIII ст. і чітко відмежовують цю редакцію від інших східнослов'янських традицій.

Доктор філологічних наук, професор **Г.М. Дидик-Меуш** (Львів) у доповіді *«Релігійний сюжет і «Словник української мови XVI — першої пол. XVII ст.»: писемне джерело як розширений контекст для семантизації»* обґрунтувала, що повноцінна й об'єктивна семантизація лексем в історичному словнику потребує значно ширших контекстів, ніж зазвичай подають традиційні лексикографічні картотеки. На думку дослідниці, для адекватного відтворення значення слова в давньому тексті потрібно враховувати не лише окреме речення чи найближчий фрагмент, а й цілісний текст або розлогі його частини, оскільки семантика в пам'ятках цього періоду нерідко актуалізується через сюжетну, богословську й жанрову специфіку джерела.

У другій частині пленарного засідання член-кореспондент НАН України, професор **С.П. Бибик** (Київ) визначила роль сучасного релігійного дискурсу в українській національній ідентичності (*«Сучасний релігійний дискурс у просторі української національної ідентичності»*). Дослідниця простежила діалогічну природу релігійного дискурсу на різних рівнях культурного простору: від академічного осмислення релігійних і світоглядних процесів у науковій гуманітаристиці до репрезентацій релігійних тем у сучасному кіно,

театрі та масовій культурі. Такий міждисциплінарний підхід дав змогу продемонструвати, що релігійний дискурс у сучасній Україні є важливим механізмом формування ідентичності, оскільки реалізується у форматі діалогу між поколіннями, інтелектуальними традиціями та мистецькими практиками, відбиваючи складну динаміку українського культурного життя.

Доктор філологічних наук **Т.А. Коць** (Київ) у доповіді «*Релігійний стиль як різновид сучасної літературної мови: загальнослов'янська і внутрішньо-українська проблематика*» проаналізувала основні підходи до витлумачення релігійного стилю в сучасних слов'янських мовах і з'ясувала, як у різних національних традиціях окреслюють його межі, функції та структурні ознаки. Особливу увагу доповідачка зосередила на українській проблематиці, зазначивши, що релігійний стиль сучасної української літературної мови має формуватися насамперед на основі її власних лексичних, словотвірних і синтаксичних ресурсів, без механічного перенесення іншомовних елементів. Вона наголосила на важливості свідомої мовної політики в церковному та богословському дискурсі, яка б сприяла органічному розвитку українського релігійного стилю.

Доктор церковно-історичних наук, професор **І.М. Преловська** (Київ) у доповіді «*Документальні джерела про українізацію церковного життя Української Автокефальної Православної Церкви 1920-х років*» на основі архівних матеріалів виокремила основні етапи та механізми впровадження української мови в богослужбову практику УАПЦ у період її становлення. Дослідниця схарактеризувала тогочасні дискусії щодо обов'язковості та меж українізаційних змін, аргументи, які наводили прихильники переходу на українську мову, і ті форми спротиву, що їх пропонували супротивники нововведень.

Доктор філологічних наук, професор **З.О. Купчинська** (Львів) у доповіді «*Канонічні імена як твірні основи антропонімії XVII ст. у турецькому історичному джерелі*» на матеріалах маловідомого турецького історичного джерела — «Дефтер муфассал 1681 року», проаналізувала функціонування канонічних християнських імен як базових основ для творення антропонімів, визначивши специфіку їх адаптації, фонетичні варіанти, скорочені форми та словотвірні моделі. Дослідниця простежила, як церковні імена інтегрувалися в повсякденну номінаційну практику, зокрема у процесі утворення патронімів, прізвищ та ранніх прізвищевих структур.

Доктор філософії, професор **А.І. Даниленко** (Нью-Йорк, США) у доповіді «*Тітмар Мерзебурзький і Аль-Масуді про слов'янських богів, храми та писмо*» проаналізував повідомлення двох авторів X—XI ст. про сакральні споруди слов'ян: німецького хроніста Тітмара Мерзебурзького про храм Радгоста (Радогоста) та арабського історика та географа Аль-Масуді про культові споруди слов'ян. Доповідач спробував реконструювати можливі функції цих храмів та їхнє місце в дохристиянській релігійній системі слов'ян.

На конференції відбулося троє секційних засідань. На першому секційному засіданні «*Українська церковно-релігійна писемність: жанри, тексти, джерела*» представлено низку досліджень, присвячених мовним особливостям релігійних текстів (простомовних, гібридних) та мовотворчій

функції жанрових форм української сакральної традиції XVI—XVII ст.: учительних Євангелій (**Р.О. Коца** (Київ) «*Уелянське Учительне Євангеліє як цінне джерело для вивчення регіональних варіантів староукраїнської мови*», **У.Б. Добосевич** (Львів) «*Жанр учительних Євангелій у мовотворчих тенденціях кінця XVI — першої половини XVII ст.*»), авторських проповідей (**О.О. Суховій** (Київ) «*Ознаки гібридності мови проповідей Варлаама Ясинського*»), передмов до богослужбових книг (**Т.Й. Висоцька** (Львів) «*Мовні особливості авторських передмов до релігійних текстів XVI—XVII ст.*»), риторичних вітальних формул (**Р.Є. Кисельов** (Київ) «*Мови вірцевих вітань із релігійними святами в киево-могилянських курсах риторики XVII — початку XVIII ст.*»); граматик (**О.Є. Заневич** (Львів) «*Церковно-релігійна атрибутика в рукописній граматиці 1645 р. Івана Ужєвича: окремі зауваги*»), монастирських літописів (**М.П. Дем'янюк** (Київ) «*Мова і стиль літопису Мгарського монастиря*»).

На секції були представлені також дослідження кодикографічного спрямування, що не лише документують матеріальний і текстуальний аспекти книжкової спадщини, а й створюють цінний лінгвістичний корпус, який дає змогу реконструювати історичні форми української та церковнослов'янської мов (**Н.В. Заболотна** (Київ) «*Каталоги кириличних стародруків василіянських друкарень як джерела з історії української мови та церковнослов'янської мови української редакції*», **Т. Шманько** (Львів) «*Требник Київської Церкви: кириличні рукописи XVI—XVIII ст. Досвід опису і дослідження*»).

У доповіді «*Українські церковнослов'янські тексти як джерела російських історичних словників*» **Ю.В. Осінчук** (Львів) повідомив, як російська історична лексикографія ввела до корпусу словників російської мови джерела, створені на українській етномовній території, і окреслив основні шляхи повернення цієї спадщини.

На секційному засіданні «*Сфера сакрального засобами української мови*» учасники обговорювали специфіку вербалізації релігійних жанрів у поезії (**Н.В. Піддубна** (Харків) «*Вербалізація жанру молитви в поезії воєнної доби*»), особливості формування релігійної пам'яті засобами мови (**Р.Й. Голук** (Львів) «*Слово сакрум і профанум: мовні виміри української релігійної пам'яті*»), функцію ключових сакральних лексем у текстах Лесі Українки і розкриття через них основних аспектів її світогляду (**С.К. Богдан** (Луцьк) «*Регулятиви дух і душа в епістолярних текстах Лесі Українки*») та ін.

На засіданні порушено проблеми коректного та системного представлення церковно-релігійної лексики в підручниках з української мови та її важливість для формування мовної та культурної компетенції учнів (**А.Ю. Ганжа** (Київ) «*Репрезентація церковно-релігійної лексики в підручниках української мови для НУШ*»); представлено лексичні засоби, що виражають духовні та емоційні переживання людини в релігійному контексті (**О.Б. Огульчанський** (Київ) «*Специфіка емотивної лексики української мови на позначення релігійних почуттів*»); ґрунтовно проаналізовано основні лексико-семантичні групи жанру проповіді у староукраїнській мові (**Т.В. Сивокозова** (Київ) «*Лексика староукраїнських проповідей другої пол. XVII—XVIII ст.*»); з'ясовано особливості семантизації релігійної лексики в історичному слов-

нику (**Є.О. Редько** (Львів) «Деякі спостереження щодо семантики слів у релігійних текстах XVI — першої половини XVII ст. у контексті їх лексикографічного опрацювання»).

У доповіді «Духовний код лінгвокультури крізь призму афористики» **Н.М. Шарманова** (Кривий Ріг) простежила, як в афористичних висловах фіксують ключові цінності, моральні орієнтири й релігійні уявлення суспільства, відтворюючи культурні та духовні концепти в концентрованій мовній формі.

На засіданні третьої секції «Переклад біблійних та літургійних текстів: традиція і сучасні виклики» виголошено доповіді, у яких представлено різні аспекти української перекладацької традиції. Зокрема, ішлося про досвід та особливості діалектних перекладів богослужбових текстів (**Т.В. Шмігер** (Львів) «Пряшівський переклад Літургії св. Івана Золотоустого у контексті української літургійної традиції», **М.В. Гнатюк** (Львів) «Тексти недільних Євангелій лемківським діалектом»), проблеми передавання ключових богословських термінів і семантично складних лексем у богослужбових і біблійних книгах (**прот. О. Кожушний** (Київ) «“Щедрий”, “щедротини”, “ущедри”, або деякі особливості перекладу літургійних текстів», **Г.В. Тимошик** (Львів) «Девтерокаанонічна література у новочасних перекладах Святого Письма (на матеріалі Книги Сираха)», **О.С. Жабенко** (Житомир) «Апофатичний підхід при богослужбовому перекладі: окремі спостереження»), а також про сучасний стан перекладацької роботи у сфері патристичної спадщини (**Т.М. Тимо** (Львів) «Перекладацька стратегія текстів грекомовної патристики»).

Крім того, доктор філологічних наук **О.В. Дзера** (Львів) у доповіді «Паратекстуальні виміри синхронних українських перекладів Святого Письма: зіставлення Біблії у перекладі І. Огієнка (1962) і «Римської Біблії» (1963)» представила результати дослідження паратекстів (примітки, передмови) двох визначальних українських перекладів Біблії і повідомила, як вони конструюють межі сприйняття біблійного тексту і виявляють специфіку його інтерпретації перекладачем та читачем.

На підсумковому пленарному засіданні **Н.В. Пуряєва** (Київ) у доповіді «Українські літургійні переклади: пошук стилістичної рівноваги» проаналізувала два стилістичних полюси в царині літургійного перекладу: ті, що зорієнтовані на українську мову перекладу (І. Огієнко), і ті, що максимально відтворюють церковнослов'янську мову оригіналу (Й. Сліпий), адже саме ці перекладацькі підходи створили своєрідне «силове поле» формування українського богослужбового стилю як поступового руху до помірного, виправданого і функціонально зумовленого співвідношення елементів обох мовних систем.

На підсумковому засіданні відбулася презентація нового видання — «Воскресні богослужіння київського Октоїха 1629 року (доповненого текстами піснеспівів українських джерел XVII—XVIII ст.)» (упор.: М. Качмар, Ю. Осінчук; відп. ред. Ю. Ясіновський. Київ: Горобець, 2025. 312 с.), яке представили його упорядники та дослідники **М. Качмар** (Львів), **Н. Бондар**

(Київ), **Ю. Осінчук** (Львів). Оpubлікований Октоїх 1629 року — літургійна книга Київської Церкви, що містить тексти воскресних богослужінь вечірні та утрени восьми гласів, доповнені відповідними жанрами з літургійних книг XVII—XVIII ст., зокрема ірмосами, прокимнами, псалмами, кондаками тощо. Пам'ятка є унікальним джерелом вивчення української редакції церковнослов'янської мови, а насамперед її акцентних рис, зумовлених ритмом і мелодикою традиційного київського літургійного співу та впливом народної мови. Як зауважили автори, видання покликане сприяти відродженню церковного співу Київської Церкви XVII ст. і є важливим кроком для майбутніх студій фахівців-гуманітаріїв — філологів, літургістів, мистецтвознавців, істориків церкви тощо.

Доповіді VI Міжнародної наукової конференції *«Українська мова і сфера сакрального»* засвідчили високий рівень досліджень у сфері історії та сучасного стану української церковно-релігійної мови. Вони посприяли обмінові знаннями між науковцями України та інших країн, обговоренню актуальних проблем лінгвістики, перекладознавства та релігієзнавства, а також окреслили перспективи подальших міждисциплінарних досліджень.

Після обговорення доповідей та результатів досліджень учасники конференції ухвалили:

1. Оpubлікувати матеріали конференції в колективній монографії *«Українська мова і сфера сакрального»*.

2. Підтримати ініціативи щодо системного вивчення історії церковнослов'янської мови української редакції та її впливу на формування української літературної мови.

3. Сприяти розвитку перекладознавчих студій у сфері біблійних і богослужбових текстів.

4. Рекомендувати продовжити лінгвістичний аналіз релігійного дискурсу, зокрема в аспектах лексики, семантики, акцентології, стилістики та прагматики.

5. Заохочувати міждисциплінарні підходи до дослідження взаємодії мови, культури та релігії.

6. Провести наступну конференцію *«Українська мова і сфера сакрального»* у 2028 році, розширивши тематику питаннями лексикографії, термінології та мовної норми церковно-релігійного стилю.

Після заслухання доповідей та їх обговорення перед учасниками конференції виступив академічний хор Київської православної богословської академії під керівництвом заслуженого артиста України протоієрея Андрія Семеляка. Учасники також мали змогу побувати на екскурсії до Національного заповідника *«Софія Київська»*, під час якої В.В. Корнієнко, заступник директора з наукової роботи, розповів про давні українські графіті в соборі як свідчення розвитку української мови.

Наукову хроніку отримано 30.10.2025

Nataliia Puriaieva, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher
in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: puriajeva123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0986-4676>

VI INTERNATIONAL CONFERENCE “UKRAINIAN
LANGUAGE AND THE SPHERE OF THE SACRED”